

TEXTILE AND CLOTHING
TECHNOLOGYTEKSTILA UN APĢĒRBU
TEHNOLOĢIJA

METHODOLOGY OF THE ENDANGERED CRAFTS. LATVIAN EXPERIENCE

IZZŪDOŠO AMATU SAGLABĀŠANAS METODOLOĢIJA. LATVIJAS PIEREDZE

Vilnis Kazāks, Dr.sc.ing., Riga Technical university, Azenes street 18, Riga – LV 1048, +371 29387388, vilnis.lak@inbox.lv

Agrita Krieviņa, Mg. ing., Riga Technical university, Azenes street 18, Riga – LV 1048, +371 26438678, agritaka@inbox.lv

Atslēgas vārdi: amata prasmes, tradicionālā kultūra, meistars, anketēšana, pārmantošana

Ievads

Amatniecība ir viena no vecākajām un ilgos gadu simtos valdošajām saimnieciskās dzīves nozarēm. Amatu prasmēm Latvijā un pasaulē strauji izzūdot, pieaug to kultūrvēsturiskā vērtība. Latvijai pievienojoties UNESCO Konvencijai par nemateriālā kultūras mantojuma saglabāšanu, paredzēts izstrādāt pētījumus par nemateriālā kultūras mantojuma, tai skaitā, prasmju un zināšanu pārmantojamības jautājumiem. Trūkst apkopojošu pētījumu par situāciju tradicionālo amatu – unikālu zināšanu, prasmju, tradīciju un lokālās kultūras savdabības saglabāšanā un veidošanā.

Lai dziļāk un precīzāk izprastu amatniecības saimniecisko un kulturālo nozīmi un nākotnes izredzes, nepieciešams izvērtēt šīs tautsaimniecības nozares attīstību. Amatniecība ir visvienkāršākais vērtību radīšanas veids. Lai cik primitīva arī nebūtu pirmatnējā cilvēka dzīve, savas eksistences uzturēšanai tai bija nepieciešami ieroči, apģērbs, darbarīki, sadzīves priekšmeti utt. Tieši amatnieciskās rīcības rezultātā radās šodien dažādos kultūras un civilizācijas līmeņos attīstīta sabiedrība. Lai amatniecības uzkrātās zināšanas nezustu, bet tiktu nodotas nākamajām paaudzēm, tās nepieciešams pārmantot. Amata prasmes nav nemainīga vērtība. Katra nākošā paaudze iegūtās prasmes papildina.

Pētījuma mērķis

Pētījuma mērķis ir noskaidrot dažādas amata prasmju fiksēšanas metodes, kas ļautu precizēt jomas, kas būtu jānoskaidro amatu pētniekiem. izstrādāt mūsdienu apstākļiem piemērotu sistēmu un izmēģināt to praksē, kas palīdzētu veikt amata prasmju izzināšanu Latvijā.

Pētījuma uzdevumi

Projekta gaitā paredzēts apgūt iepriekšējo gadu pieredzi:

- ❖ skatīt amatnieku aptauju anketas, iepazīties ar saturu un analizēt tās;
- ❖ iepazīties ar esošajiem ekspedīciju materiāliem;
- ❖ izpētīt un salīdzināt materiālu vākšanas metodes.

Materiāli un metodes

Amata apgūšanas, attīstīšanas un saglabāšanas procesā piedalās:

- ❖ Amata prasmju nesējs, zinātājs – amata meistars, kurš atdod ne tikai tautā pārmantotos darba paņēmienus un zināšanas, bet arī savu personīgo mūža pieredzi amatam.
- ❖ Amata prasmju pārmantotājs – amata māceklis, kam vajadzīgs spēcīgs raksturs, morāla un materiāla palīdzība, lai viņi dziļi noticētu zūdošā amata pārmantošanas jēgai un veiktu visus pārmantošanas darbus pēc labākās sirdsapziņas.
- ❖ Amata pētnieks – amata pierakstītājs, kam būtu jāpārredz problēma kopumā un jārikojas tā, lai visi apkopotie materiāli – teksti, zīmējumi, foto, video un audio lentas – būtu uzskatāmi sakārtoti, sistematizēti un kalpotu turpmākām mācībām un pētījumiem.

Informāciju par zināšanās jeb amata prasmēm, iemaņām var iegūt dažādos veidos. Kā informācijas iegūšanas metodes šeit tiek uzskaitītas:

- ❖ tiešs meistara darba novērojums,
- ❖ zīmēts attēls – skice,
- ❖ tehnisks konstruktīvs zīmējums,
- ❖ rasējums, telpisks rasējums,
- ❖ priekšmeta m/b vai krāsu fotogrāfija,
- ❖ darba procesa m/b vai krāsu fotogrāfija,
- ❖ m/b vai krāsu priekšmeta fotogrāfiju sērija,
- ❖ digitāls attēls,
- ❖ videofilma (ar vai bez skaņas),
- ❖ vispārējs vai detalizēts darba un priekšmeta apraksts,
- ❖ teksts+ zīmējums,
- ❖ teksts+ foto,
- ❖ shematisks attēls,
- ❖ darba procesa apzīmējumu pieraksts,
- ❖ aptauja, intervija.

Bez augstākminētajām metodēm iespējamas dažādas to kombinācijas.

Atkarībā no tā, kad kāds amats bijis „dzīvs”, darbojošs, amata pētniecībā tieši vai netieši iesaistās dažādu profesiju pārstāvji – arheologi, etnogrāfi, amatnieki. Tādējādi arī amatnieks, kurš ieinteresēts amata prasmju apgūšanā, vērsas pie dažādiem avotiem. Kā piemērs rakstā amata pētniecības problēmas tiks apskatītas ar ādas un kokapstrādi saistītajos amatos.

Jo senākos vēstures posmos iedziļināmies, jo ziņu par ādas apstrādi mazāk un tās ir nepilnīgākas. Latvijā ir diezgan plaši arheologu un amata meistaru pētījumi dažādās nozarēs [1, 2, 3, 4]. Par ādas izstrādājumiem ziņu ir mazāk, pētītas atsevišķas ādlietu grupas. Latvijā ādas senlietas vispamatīgāk pētījusi arheoloģe Dr. hist. Viktorija Bebre. Par ādnieku darba rīkiem un darba paņēmieniem ziņas vēl vājākas. Kaut Rīgā vien atrastas vairāk kā 30 tūkstoš ādas senlietas un fragmenti [5], no tām pamatīgāk izpētīti un klasificēti viduslaiku apavi, nažu, zobenu makstis [6, 7, 8, 9].

Viens no amatu apzināšanas veidiem ir aptaujas anketas. Anketu jautājumus nosaka: pētījums pasūtītājs, politiskā, saimnieciskā situācijas, aptaujātāja kompetence un citi faktori. Metožu pētījumā tika izmantotas LU Latvijas Vēstures institūta Etnogrāfijas materiālu krātuves anketas no 1965. līdz 1977. gadam un apskatītas salīdzinājumā ar LAK meistaru 90. gadu sākumā izstrādāto 55 jautājumu sistēmu „Daži padomi zūdošu amatu saglabāšanā”.

- 1) LPSR ZA Vēstures institūta Etnogrāfijas sektora aptaujas lapa. (1967.) „Aušana ar rokas darba rīkiem”. [10]. Kā norādīts aptaujas lapas ievadā, viens no etnogrāfu uzdevumiem ir pētīt tautas nodarbošanos, t.sk., amatniecību un aušanu ar rokas darba rīkiem. Zinātniekiem nepieciešams izmantot arī tautā krāto pieredzi, kas vajadzīga vispusīgai tautas dzīves raksturošanai. Kā norādīts aptaujas lapas nosaukumā, apskatīti audēji atsevišķos Latvijas rajonos.
- 2) Aptaujas lapa „Amatniecība Latvijā” (1967.) [11]. Viens no etnogrāfu uzdevumiem ir pētīt tautas nodarbošanos, tai skaitā amatniecību senāk un tagad. Materiāli vācami par dažādu nozaru amatnieku: galdnieku, namdaru, mūrnieku, kalēju, akmeņkaļu, podnieku, ādmiņu, seglinieku, kurpnieku, vērpeju, audēju, drēbnieku, melderu, maiznieku u.c.

sociālo izcelšanos, ekonomisko stāvokli, arodapmācību, dzīves un darba apstākļiem. Nepieciešamās ziņas par amatnieku darba rīkiem un izstrādājumiem.

- 3) LPSR ZA Vēstures institūta Etnogrāfijas sektors Emiļa Melngaiļa Tautas mākslas nams. Aptaujas lapa (1977.) [12]. Aptaujas lapā, kas izdota kā brošūra katram respondentam, jautājumos uzskaitītas atsevišķas daiļamatniecības nozares – tekstiliju darināšana, kokapstrāde, metālapstrāde, dzintara apstrāde, keramika. Atbildes neprasa aprakstus, tikai atzīmējot attiecīgo punktu, kas atvieglo aptaujas rezultātu apkopošanu, tomēr nesniedz iespējamās plašākas ziņas.
- 4) Amatniecība A. Alsupe (1965.) [13]. Aptaujas lapa, kurā galvenā vērība atrasto priekšmetu aprakstam un ziņu sniedzējam. Apraksta forma brīva un atbilst ziņā ir plašākā šai lapā. Reizumis papildināta ar attēliem.
- 5) „Daži padomi zūdošu amatu saglabāšanā” [14]. 90. gadu sākumā LAK meistaru izveidotajā jautājumu sistēmā sagrupētas ieteicamās jautājumu tēmas amata apzināšanā. Šie jautājumi speciāli orientēti, lai iespējami daudz uzzinātu no amata zinātāja.

Apskatot augstākminētās anketas, redzams, ka tajās atšķiras kā aptaujas mērķis, tā arī laika periods, anketas pasūtītājs, izpildītājs, jautājuma apjoms, pētījuma objekts, jautājumu daudzums, apskatīto jautājumu grupas.

Lai novērtētu jautājumu tēmas, tās nosacīti tika sagrupētas:

- ❖ par autoru,
- ❖ par amata apmācību,
- ❖ par amatu,
- ❖ par darba materiāliem,
- ❖ par darbarīkiem,
- ❖ par darba apstākļiem un darba procesu,
- ❖ par amata un lietošanas tradīcijām,
- ❖ par darba procesu,
- ❖ par dalību sabiedriskā un amata organizācijās,
- ❖ par valsts atbalstu, aizstāvību,
- ❖ par amata nākotni.

Rezultāti

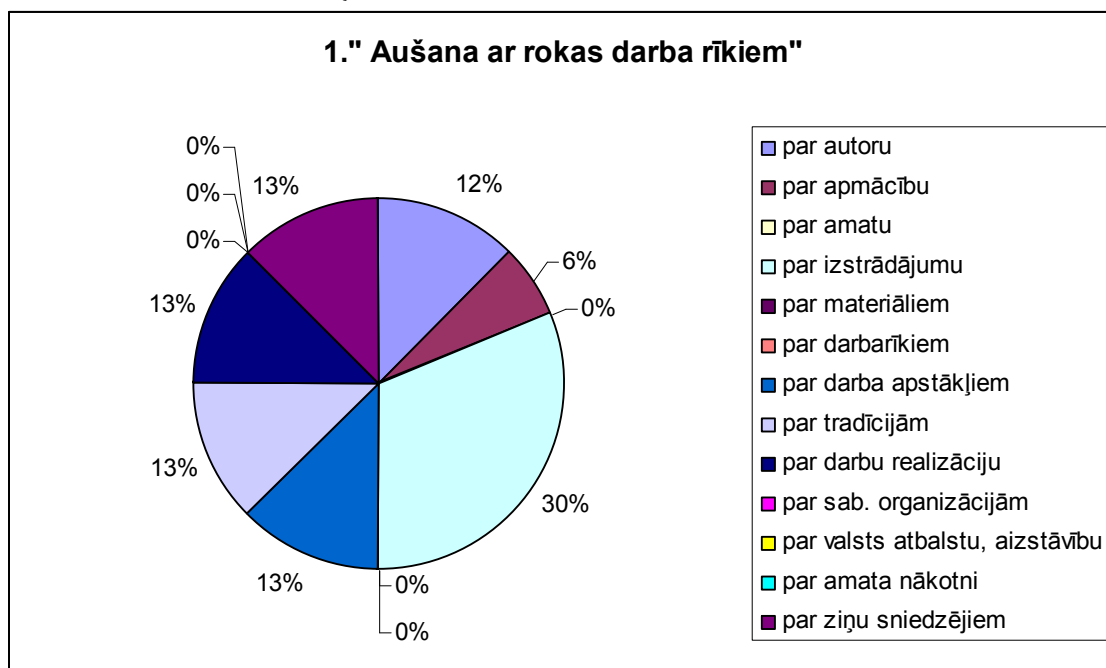
Iegūtie rezultāti parādīti 1. tabulā, kur atzīmēta katras grupas jautājumu esamība aptaujas lapās.

Tabula 1.1

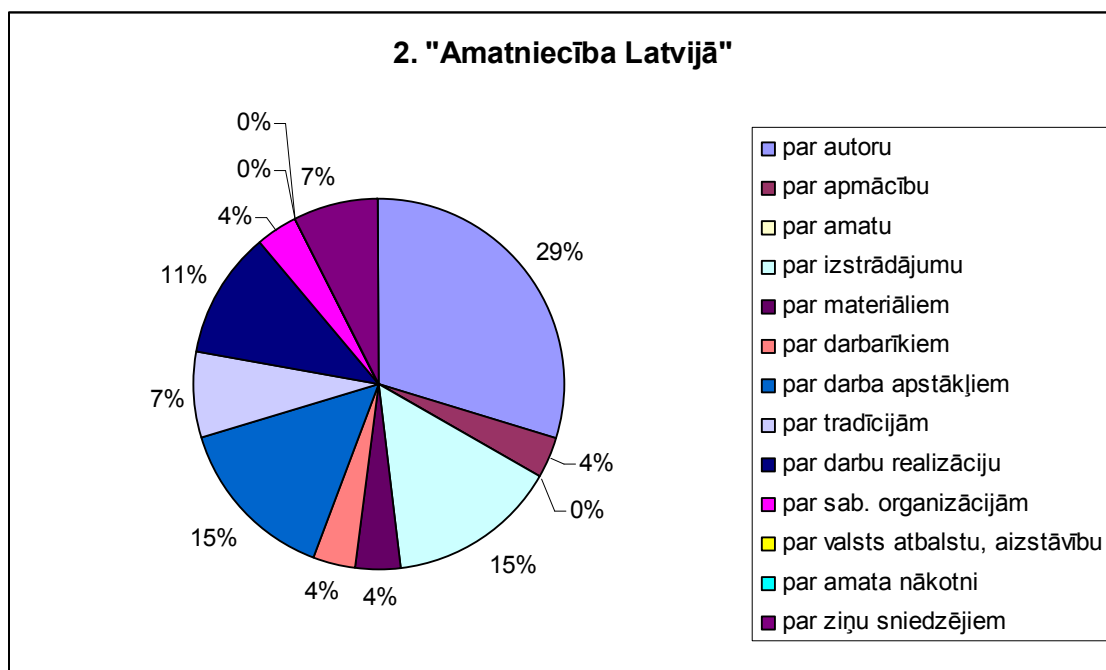
Aptaujas lapu salīdzinājums

	x	x	x		x
par autoru	x	X	X		x
par amata apmācību	x	x	x		x
par amatu	x	X	x		x
par darba materiāliem	X	X	X		x
par darbarīkiem	x	X	x		x
par darba apstākļiem un procesu	x	X	X		x
par amata un lietošanas tradīcijām	x	X	x		x
par sab. organizācijām	X	X	X		x
par valsts atbalstu, aizstāvību	X	X	X		x
par amata nākotni	1	2	3	4	5

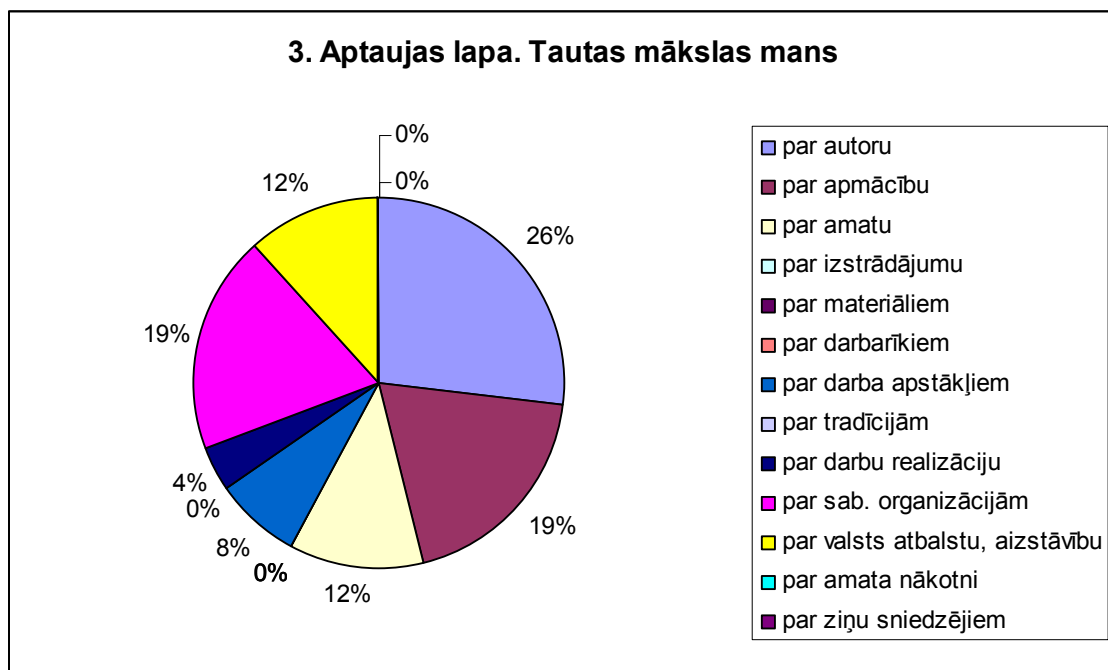
Jautājumu apjoms ir stipri atšķirīgs. 1.-5. attēlā parādīta jautājumu attiecība, kas ļauj salīdzināt katras anketas mērķus un intereses.

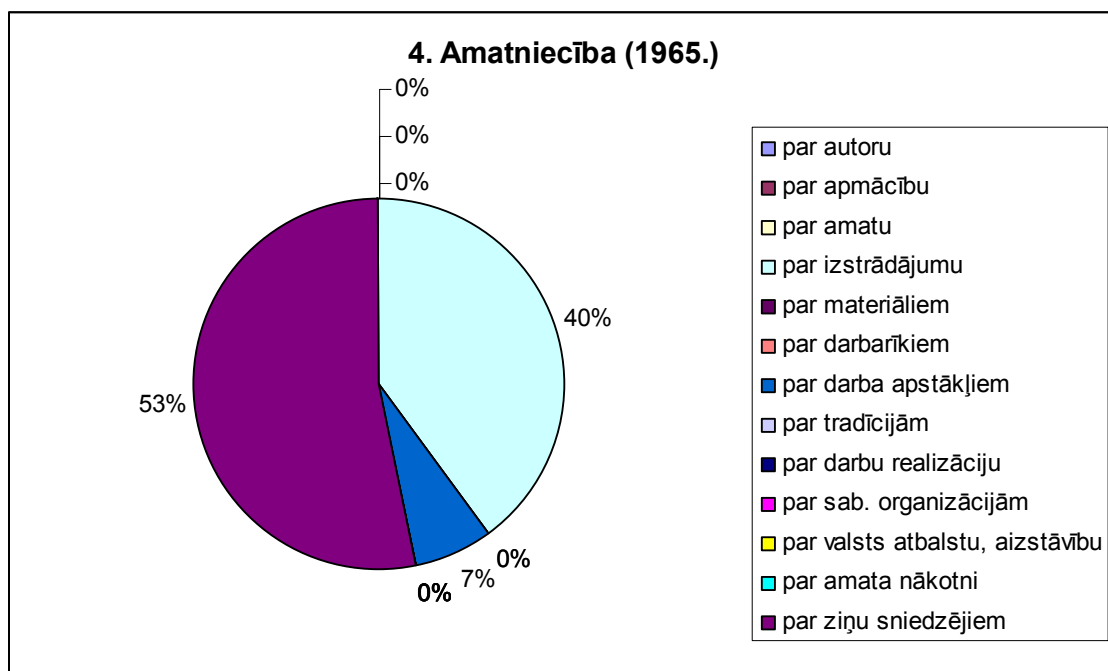
1. att. Jautājumu grupu attiecības Aptaujas lapā „Aušana ar rokas darba rīkiem”

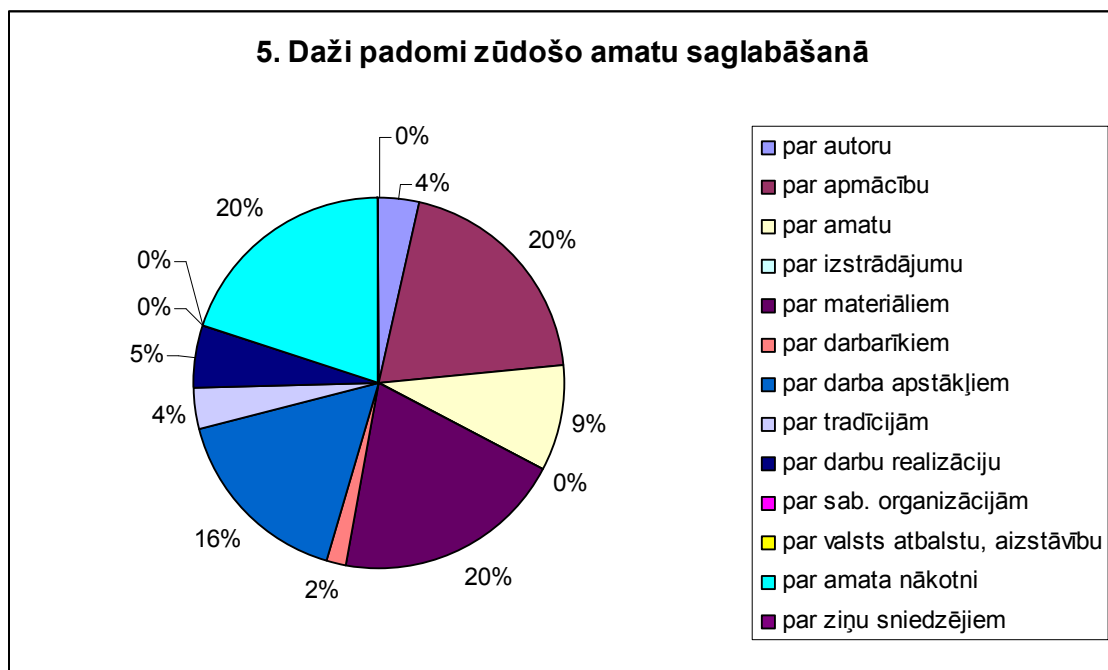
2. att. Jautājumu grupu attiecības Aptaujas lapā „Amatniecība Latvijā”

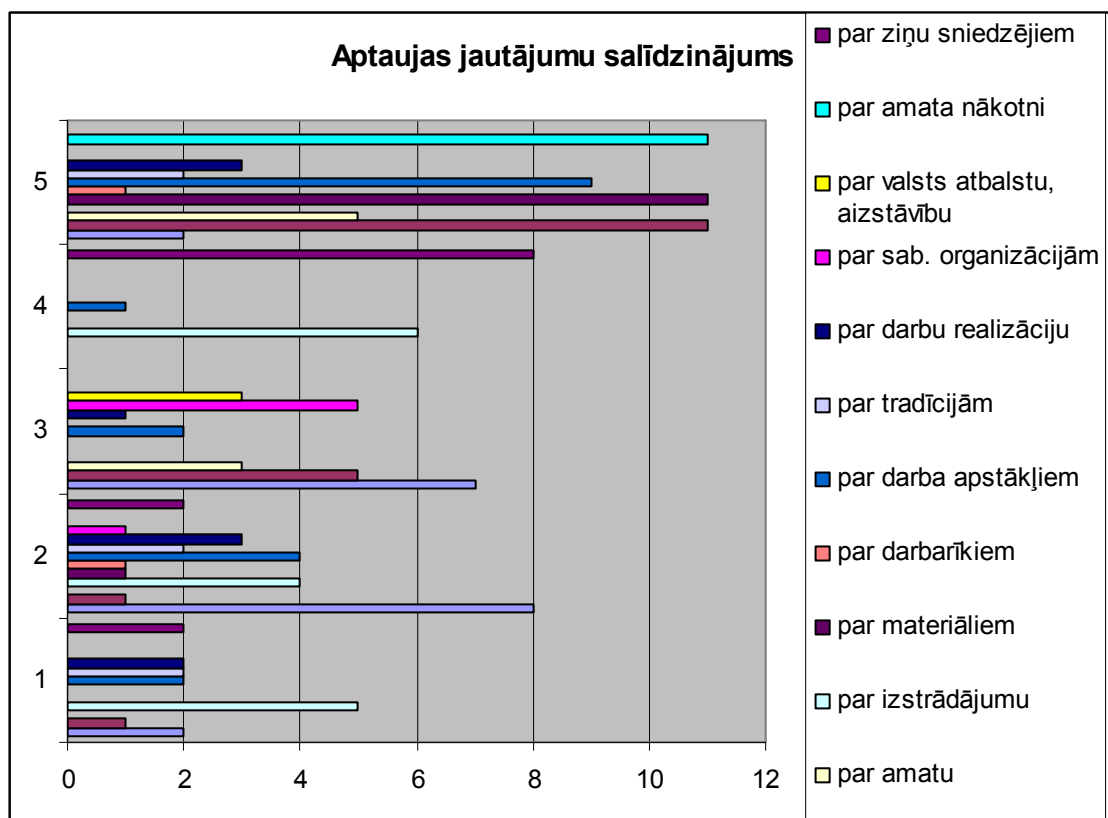
3. att. Jautājumu grupu attiecības Emīļa Melngaiļa Tautas mākslas nama aptaujas lapā

4. att. Jautājumu grupu attiecības Aptaujas lapā „Amatniecība”

5.att. Jautājumu grupu attiecības LAK Aptaujas lapā „Daži padomi zūdošu amatu saglabāšanā”

6. att. Aptaujas lapu salīdzinājums

Secinājumi

1. Katrā laikā bijušas savas atšķirīgi noformulētas vajadzības un izpratnes par pierakstu.
2. Dažādas informācijas pieraksta sistēmas nosaka katrā laikā bijušās dažādās tehniskās iespējas, kas saistītas ar informācijas tehnoloģijas attīstību.

3. Atsevišķos amatos ir ievērojamas atšķirības un līdzības.

Literatūra

1. Kalniņš D. Aiz Daugavas vara dārzs / Rīga: Preses nams, 1995. – 88 lpp.
2. Zariņa A. Seno latgaļu apģērbs VII-XIII gs / Rīga: Zinātne, 1970. – 287 lpp.
3. Zariņa A. Lībiešu apģērbs X- XIII gs / R., Zinātne, 1988. – 108 lpp.
4. Zariņa A. Apģērbs Latvijā 7.-17.gs / Rīga: Zinātne, 1999. – 156 lpp.
5. Bebre V. Ornamentētas ādas makstis Rīgā. // Senā Rīga. Rīga, 1998. – 190.-206. lpp.
6. Bebre V. Ādas apavi Rīgā 13.-14. gs. // Arheoloģija un etnogrāfija – 14.sēj., – Rīga, 1983. – 125.-141. lpp.
7. Bebre V. 11.-16.gs. ādas apavi Latvija Promocijas darbs. / Rīga, 1994. – 190 lpp.
8. Bebre V. Ornamentētie ādas apavi Latvijā 11.-14. gadsimtā // LVIŽ, 1997. – Nr. 4 – 34.-56. lpp.
9. Bebre V. Pastalas- vienkāršākie senie apavi Latvijā. // Arheoloģija un etnogrāfija-19. sēj., Rīga: Zinātne, 1983. – 114.-118. lpp.
10. Robežniece A. Aptaujas lapa. Amatniecība, „Aušana ar rokas darba rīkiem”. / E 33 3030-3227 / LPSR ZA Vēstures institūta Etnogrāfijas sektors, 1967.
11. Aptaujas lapa „Amatniecība Latvijā”. E 33 3061-3066 / LPSR ZA Vēstures institūta Etnogrāfijas sektors, 1967.
12. Emīļa Melngaiļa Tautas mākslas nams. Aptaujas lapa. LPSR ZA Vēstures institūta Etnogrāfijas sektors, Rīga, 1977.
13. Alsupe A. Amatniecība Rēzeknes, Bauskas raj., / E 29 5810-6162 / LPSR ZA Vēstures institūta Etnogrāfijas sektors, 1965.
14. „Daži padomi zūdošu amatu saglabāšanā” / LAK, 1990. g. sāk.

Šis darbs izstrādāts ar Eiropas Sociālā fonda atbalstu Nacionālās programmas “Atbalsts doktorantūras programmu īstenošanai un pēcdoktorantūras pētījumiem” projekta “Atbalsts RTU doktorantūras attīstībai” ietvaros.

Kazāks V., Krieviņa A. Izzūdošo amatu saglabāšanas metodoloģija. Latvijas pieredze

Amatu prasmēm Latvijā un pasaulē strauji izzūdot, pieaug to kultūrvēsturiskā vērtība. Latvija 1995. gadā pievienojās UNESCO Konvencijai par nemateriālā kultūras mantojuma saglabāšanu, starptautiski apliecinot vēlmi saglabāt nemateriālo kultūras mantojumu. Latvijai pievienojoties paredzēts izstrādāt pētījumus par nemateriālā kultūras mantojuma, tai skaitā, prasmju un zināšanu pārmantojamības jautājumiem.

Darbs iepazīstina ar iepriekšējo gadu pieredzi: apskata amatnieku aptauju anketas, iepazīstina ar saturu un analizē tās pēc jautājumu uzbūves, iepazīstina ar esošajiem ekspedīciju materiāliem, salīdzina materiālu vākšanas metodes.

Raksts iepazīstina ar amata apgūšanas, attīstīšanas un saglabāšanas procesa sastāvdaļām, kur amata prasmju nesējs, zinātājs – amata meistars, kurš dod ne tikai pārmantotos darba paņēmienus un zināšanas, bet arī savu personīgo mūža pieredzi amatam; amata prasmju pārmantotājs – amata māceklis, kurš veic tiešu zūdošā amata pārmantošanu un veic visus pārmantošanas darbus pēc labākās sirdsapziņas un amata pētnieks – amata pierakstītājs, kam būtu jāpārredz problēma kopumā un jārīkojas tā, lai visi apkopotie materiāli tiktu sakārtoti, sistematizēti un kalpotu turpmākām mācībām un pētījumiem.

Informāciju par zināšanām jeb amata prasmēm, iemaņām var iegūt dažādos veidos. Darbā apskatītas amata prasmju fiksēšanas metodes, kas ļauj precizēt jomas, kas būtu jānoskaidro amatu pētniekiem. Pieminētas pētīšanas metodes – gan tiešs meistara darba novērojums, gan dažāda veida dokumentēšanas metodes, gan amatnieku aptaujas un intervijas.

Rakstā plašāk aplūkotas piecas aptaujas anketas no 1965. gada līdz 1990. gadu sākumam un analizēts jautājumu saturs. Izvēlētais aptaujas lapās atšķiras kā aptaujas mērķis, tā arī laika periods, anketas pasūtītājs, izpildītājs, jautājuma apjoms, pētījuma objekts, jautājumu daudzums, apskatīto jautājumu grupas.

LPSR ZA Vēstures institūta Etnogrāfijas sektora aptaujas lapā (1967.) „Aušana ar rokas darba rīkiem” apjautāti audēji atsevišķos Latvijas rajonos.

Aptaujas lapā „Amatniecība Latvijā” (1967.) atrodamas ziņas par amatnieku darba rīkiem un izstrādājumiem.

LPSR ZA Vēstures institūta Etnogrāfijas sektora E. Melngaiļa Tautas mākslas nama aptaujas lapa (1977.) izdota kā brošūra katram respondentam un orientēta daiļamatniecības pētīšanai.

Aptaujas lapas „Amatniecība” (1965.) galvenā vērība atrasto priekšmetu aprakstam un ziņu sniedzējam.

Jautājumu sistēma „Daži padomi zūdošu amatu saglabāšanā” izveidota 90. gadu sākumā LAK meistaru izveidotajā jautājumu sistēmā sagrupētas ieteicamās jautājumu tēmas amata apzināšanā. Šie jautājumi orientēti, lai iespējami daudz uzzinātu no amata zinātāja.

Kazāks V., Krieviņa A. Methodology of the Endangered Crafts. Latvian Experience.

As the various crafts skills both in Latvia and the world fast continue to disappear their historical value increases. In 1995 Latvia joined the UNESCO Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural heritage in order to preserve the intangible heritage and to demonstrate our willingness to do so in the eyes of the world.

Our project deals with experiences gained in the past, analysing of questionnaires, acquainting interested parties with material gathered on various expeditions and comparing material gathering methods.

This project is dealing with the learning of the craft, its further development and its preservation. The role of the Craftsman is to exercise and pass on his learned and acquired skills to the Apprentice. The third person in this equation is the Researcher whose task it is to look at the whole picture, recognise the problems involved, to systematise them so that the completed product can be utilised for tuition and research.

There are several ways one can gain information as regards to craft skills and associated knowledge. The project looks at various methods of fixing skills which permits to establish areas which would be of further interest to the Researcher. The methods used by the Researcher are: direct observation of Craftsman's work; methods of documentation questionnaires and interviews.

The project looks in depth at 5 questionnaires from 1965 to early 1990 and analyses their content. The selected questionnaires do not have the same aim, research object, the same questions, do not cover the same period, research object etc.

Ex. LPSR Academy of Science, The Institute of History, Ethnographical section's questionnaire (1967) „Weaving with hand-tools”. Questions are aimed at hand-weavers in various districts of Latvia.

The questionnaire „Craftsmanship in Latvia” contains information regarding tools and products.

LPSR Academy of Science, The Institute of History, Ethnographical section, sector „E. Melngaiļa Tautas mākslas nama” questionnaire has been oriented towards Arts and crafts and published as a brochure.

Questionnaire's „Amatniecība” (1965) mainly deals with artifacts.

At the beginning of 1990's LAK had designed a set of questions, named „A few tips how to preserve disappearing crafts” to be used to obtain maximum amount of relevant information in various areas.

Казакс В., Кривеиня А. Методология сохранения исчезающих ремесл. Опыт Латвии

При исчезновении ремесленных навыков в Латвии и в мире в целом, возрастает их историческая ценность. В 1995 году Латвия присоединилась к Международной конвенции ЮНЕСКО об охране нематериального культурного наследия, заявляя таким образом о желании сохранить нематериальное культурное наследие и разработать исследования нематериального культурного наследия, в том числе в вопросах наследования знаний и навыков ремесл.

Данная работа знакомит с предыдущим опытом, рассматривает опросные анкеты ремесленников, знакомит с содержанием и анализирует вопросы по структурам, знакомит с полученными материалами этнографических экспедиции, сравнивает методы накопления материалов.

Работа знакомит с процессом усвоения, развития и сохранения ремесла. Ремесленный мастер передает не только унаследованные знания, но и свой опыт в конкретном ремесле. Ученик обучается у мастера или читает литературу, а исследователь ремесла видит ситуацию в целом и действует таким образом, чтобы все материалы были расположены, систематизированы и служили последующим исследованиям и учениям.

Информацию по знаниям и навыкам ремесла можно приобрести разными способами. В работе рассмотрены методы документирования навыков. Это разрешает уточнить области, что важно выяснить исследователю ремесл. Упомянутые методы исследования – прямое

наблюдение за работой мастера, разные методы документирования, опросные анкеты и интервью ремесленников.

В работе широко рассмотрены пять опросных анкет с 1965 года до начала 1990 г., а также анализируется содержание вопросов. Выбранные анкеты различаются по целям опросов, периоду времени, заказчику, исполнителю, объему вопроса, объекту исследования, группам вопросов.

Опросная анкета Этнографического сектора Института истории АН ЛССР (1967.) „Ткачество ручными рабочими инструментами” показывает ситуацию в области ткачества в различных районах Латвии.

В опросной анкете „Ремесленничество в Латвии” (1967) раскрываются сведения о рабочих инструментах и изделиях ремесленников.

Опросная анкета Этнографического сектора Института истории АН ЛССР и Дома народного творчества им. Е. Мелнгайля (1977) направлена на исследование народного творчества.

Основная цель опросной анкеты „Ремесленничество” (1965) - описание исторических предметов.

Система вопросов „Некоторые вопросы по сохранению исчезающих ремесел” была создана вначале группой мастеров Латвийской Камеры Ремесленничества. Вопросы ориентированы на получение информации от мастера, имеющего знания в ремесле.